

Отримано: 01.03.2025

Прорецензовано: 07.03.2025

Прийнято до друку: 12.03.2025

e-mail: volodymyr.marchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2025-36-137-144

Марчук В. Спроби організації легальної торгівлі Польщі з Радянською Україною на «Волинській ділянці» польсько-радянського кордону в 1921–1924 роках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2025. Вип. 36. С. 137–144.

УДК 94(438).081

Володимир Марчук

СПРОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕГАЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ПОЛЬЩІ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ НА «ВОЛИНСЬКІЙ ДІЛЯНЦІ» ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОГО КОРДОНУ В 1921–1924 РОКАХ

У статті розкрито обставини, за яких на початку 1920-х років налагоджувалися торговельні відносини між Польщею та Радянською Україною. З'ясовано нормативно-правову базу, на підставі якої здійснювалися торгівля між країнами. Проаналізовано заходи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування спрямовані на здійснення контролю в сфері прикордонної торгівлі.

Ключові слова: торгівля, митниця, Друга Річ Посполита, Радянська Україна, Волинське воєводство, польсько-радянський кордон.

Volodymyr Marchuk

THE ATTEMPTS TO ORGANIZE LEGAL TRADE BETWEEN POLAND AND SOVIET UKRAINE ON THE «VOLYN SECTION» OF THE POLISH-SOVIET BORDER, 1921-1924

The article explores the circumstances under which trade relations between Poland and Soviet Ukraine were established in the early 1920s. After the signing of the preliminary peace treaty in October 1920, favorable conditions emerged for the development of trade between Poland and Soviet Russia. Extensive trade along the Polish-Soviet border was supported by both Soviet and Polish authorities, as both countries suffered from shortages of everyday goods. The Polish side was particularly interested in exchanging its goods for gold, silver, and other valuables from Soviet Ukraine and Belarus.

Although the authorities of both countries did not obstruct this spontaneous exchange of goods, from a legal standpoint, such trade was illegal. The issue was particularly acute within the «Volyn section» of the Polish-Soviet border, as its development was driven not only by economic needs but also by geographical factors. The Polish-Soviet border at that time mostly ran through forests, swamps, and sparsely populated areas, which further facilitated smuggling.

On Poland's eastern border, apart from settlements with customs offices where official trade took place, two major centers of border trade emerged: Vilno in the north and Rivne and Lviv in the south. Rivne played a particularly important role due to its proximity to the border. Given these realities, Polish government circles, executive authorities, and local self-government bodies sought to take control of the trade and direct it into a legally regulated framework.

Keywords: trade, customs, Second Polish Republic, Soviet Ukraine, Volyn Voivodeship, Polish-Soviet border.

Державне регулювання торгівлі – одна з форм участі держави в економіці, що полягає в її впливі на розподіл ресурсів, їх обіг і споживання. Це передбачає нормативне визначення меж державного втручання у діяльність суб'єктів господарювання, централізоване управління об'єктами торгівлі, системні підходи до впровадження реформ, вплив на ринок шляхом вилучення частини прибутку підприємств торгівлі через систему платежів та ціноутворення.

У будь-якій державі юридичне оформлення управлінського механізму відбувається на правовій основі. За допомогою правових норм регламентується діяльність суб'єктів ринку, здійснюється захист їхніх законних інтересів. Крім того, право є найважливішим інструментом, який будь-яка влада активно використовує з метою реалізації наміченого економічного курсу. Але в окремих країнах правові системи функціонують по-різному, і навіть у межах однієї країни можна виділити особливості, притаманні конкретним історичним епохам. Досвід різних країн фіксує пік державного

втручання в економіку в періоди соціальної нестабільності викликані війною, необхідністю відбудови в післявоєнний період, економічними кризами.

Встановлення Ризького кордону між Польщею та Радянською Україною призвело до руйнування економічних зв'язків у межах колись єдиного економічного простору Волинської губернії. Перед керівництвом обох держав постало завдання налагодити стабільні торгові відносини, які задовольнили б як місцевих жителів по обидва боки кордону, так і уряди країн.

Незважаючи на важливість досліджуваного питання, ні в українській, ні в польській історіографії немає спеціальних робіт, присвячених прикордонній торгівлі Польщі з Радянською Україною на початку 1920-х років у межах Волинського воєводства. Частково цієї тематики у своїх дослідженнях торкалися Г. Ковальчак [8], В. Кузьмич [9], В. Литвинюк [9], В. Марчук [10], Г. Домнічак [12], С. Лопатнюк [13] та А. Чухрита [11].

У цій статті ми спробуємо проаналізувати заходи польської влади щодо організації легальної торгівлі з Радянською Україною на «волинській ділянці» польсько-радянського кордону в 1921-1924 рр. Саме на цей період припали інтенсивні пошуки «працюючої» моделі торговельних відносин між державами-сусідами.

Припинення воєнних дій між більшовицькою Росією та Польщею та підписання Ризького мирного договору в березні 1921 р. створили сприятливі умови для розвитку економічних відносин між обома країнами. При цьому польські ділові кола розраховували на розвиток торгівлі, величезний збут товарів, які здавна вивозилися на російські ринки, а також на великі прибутки, які мала б отримувати Польща завдяки своєму географічному положенню. Мали цьому сприяти, як знайомство з ринком збуту, так і економічні можливості Радянської Росії. Однак, для того, щоб скористатися перспективою нового виходу Польщі на російський ринок і можливістю стати мостом в економічних відносинах Радянської Росії з країнами Західної Європи, були потрібні співпраця і єдиний підхід щодо цього промислових і фінансових кіл, а також політиків та військових. Цілком зрозуміло, що хороші перспективи налагодження торговельних відносин мала Радянська Україна, яка мала протяжний кордон з Польщею.

Після підписання 12 жовтня 1920 р. преліминарної угоди вздовж польсько-радянського кордону розпочалася неконтрольована обмінна торгівля. Відсутність митного контролю та належної охорони кордону, мовчазна згода прикордонних органів з обох сторін призвело до того, що перетин кордону відбувався стихійно.

Широка торгівля на польсько-радянському кордоні користувалася підтримкою як радянської, так і польської влади, оскільки обидві країни страждали від дефіциту товарів повсякденного вжитку. Польська сторона була зацікавлена в обміні своїх товарів на золото, срібло та інші цінні речі з радянських України та Білорусі. Хоча влада обох країн не перешкоджала цьому стихійному обміну товарами, проте з юридичної точки зору така торгівля була незаконною. Її розвитку сприяли не лише об'єктивні економічні потреби, а й географічні чинники. Тодішній польсько-радянський кордон здебільшого проходив через ліси та болота, малонаселені території, що додатково сприяло контрабанді.

За радянським законодавством прикордонна торгівля була незаконною і не підпадала під дію державної монополії на зовнішню торгівлю. Однак, економічні потреби та давні зв'язки між землями, розділеними тепер кордоном, були настільки міцними та природними, що радянська місцева влада та прикордонна охорона не перешкоджали торговцям у їхніх комерційних операціях на ярмарках у малих містечках.

Спочатку митниці, через які проходила офіційна торгівля із закордоном, були створені в 5 прикордонних пунктах: Загайцях, Александрові, Барановичах, Рівному та Підволочиську. З перерахування вище населених пунктів, у межах «волинської ділянки» польсько-радянського кордону, митниця діяла лише в Рівному, а саме місто знаходилося щонайменше за 30 км від лінії кордону. 3 серпня 1921 р. Рада міністрів Польщі видала постанову про поширення дії закону від 15 липня 1920 р. «Про зовнішню торгівлю товарами» на всю територію Польської держави, включаючи і її східні окраїни. Відтоді всі дозволи на перевіз товарів, видані військовими підрозділами, які контролювали відповідні ділянки кордону втратили чинність. Водночас було значно збільшено кількість прикордонних пунктів для обміну товарами. До попередніх 5 пунктів додавалося ще 13. У межах Західної Волині це Рокитне, Корець, Оженин, Ланівці та Шумськ [13, с. 63].

На східному кордоні Польщі окрім тих населених пунктів, де функціонували митниці і де відбувалася активна торгівля виокремилися два важливих центри прикордонної торгівлі – на півночі

Вільно, а на півдні Рівне та Львів. Особливо важливу роль, у зв'язку з близькістю до кордону відіграло Рівне. Тут зосереджувалися великі склади товарів, підготованих для експорту в РСФСР. Офіційний друкований орган Міністерства промисловості і торгівлі тижневик «Промисловість і торгівля» («Przemysł i Handel») розмістив на своїх шпальтах в травні 1922 р. інформацію про те, що товарообіг на польсько-радянському «зеленому кордоні»¹ в 1921 р. становив 100 млрд польських марок, що в перерахунку на тодішній курс по відношенню до американського долара складало 34 млн [14, s. 328].

Загальнодержавний внутрішній ринок, який виник у процесі відновлення Польської держави, через відсталість аграрних відносин не міг компенсувати втрату російського ринку. Він також характеризувався іншою структурою попиту.

У цей період спостерігається бажання очільників текстильної промисловості вийти на радянський ринок, адже до Першої світової війни весь її експорт був спрямований на ринки Росії. В нових геополітичних реаліях з'явилися великі труднощі у збуті польської продукції на інших зовнішніх ринках, де домінували відомі текстильні компанії з Англії, Франції та інших країн, які протягом тривалого часу утримували традиційні ринки збуту. Текстильна промисловість та інші галузі, які традиційно експортували свою продукцію до Росії, не могли довше вести торгівлю у формі «контрабанди». Така форма експорту не сприяла стабільності виробництва чи програмуванню. Тому представники польської промисловості прагнули завоювати радянський ринок легально, шляхом міждержавного регулювання економічних відносин.

У січні 1922 р. Торгово-промислова палата внесла до уряду доповідну записку з вимогою укласти торговельну угоду з РРФСР і УРСР. До часу її підписання Міністерство внутрішніх справ спільно з органами виконавчої влади на місцях намагалися взяти торгівлю в прикордонних районах під свій контроль. У зв'язку з цим Рівненський повітовий староста 7 вересня 1921 р. звернувся з рапортом до Волинського воєводського управління, в якому він зазначив, що товар з Польщі переправляється до «Совдепії»², а звітди надходить валюта, царські і російські рублі. На думку посадовця, фактично жодної обмінної торгівлі не існує, а євреї-торгаші говорять про обмінну торгівлю лише для того, щоб отримати перепустку на перевезення товарів. Однак, рівненський посадовець робить висновок, що «припливу сировини з «Совдепії» до Польщі не спостерігається», тому він ставить питання про цілковиту заборону вивозу товару за валюту. Він радить надавати дозволи на торгівлю лише тим купцям, хто взамін експортованим товарам привозить до краю сировину, яка має потрапити до рук місцевого виробника [1, арк. 6].

У відповідь на інформацію, яка надходила з прикордонних воєводств, 24 серпня 1921 р. Міністерство внутрішніх справ видало з цього приводу циркуляр до Волинського воєводи, в якому давалися рекомендації, погодженні з профільними міністерствами щодо врегулювання торгівлі з Росією. Зокрема, заборонявся будь-який особовий і товарний рух поза пропускними пунктами на кордоні. Всі видані Міністерством промисловості та торгівлі та іншими органами влади доручення до часу появи циркуляру на право ведення торгівлі анулювалися і втрачали свою силу. З метою полегшення товарообігу з Росією до часу укладання торговельної угоди між обома державами, при прикордонних пунктах мали бути відкриті спеціальні місця для торгівлі – ярмарки. Місця призначені для таких цілей мали бути обов'язково ізольовані і облаштовані в такий спосіб, щоб можна було контролювати осіб, які прибувають і відбувають з їх території. Видача перепусток на право доступу до таких закритих територій регулювалося спеціальним чином. Так, перепустки для осіб, які прибули з Росії видавала поліція на прикордонних пунктах. Для осіб, які прибули з інших регіонів держави – постерунком державної поліції встановленому на ярмарках для контролю руху населення [1, арк. 32].

Вся територія ярмаркової площі, а також простір між прикордонним пунктом і ярмарком охоронявся державною поліцією і митною охороною при тісній співпраці з митними батальйонами. Видана на прикордонному пункті пропуску перепустка давала право доступу до ярмарку. Отримати її могли особи, які прибули до Польщі в торгових цілях і не викликали жодних підозр, а особа купця

¹ Зелений кордон – термін для позначення малоохоронюваної ділянки державного кордону. Термін походить від території, вкритої рослинністю: лісами, чагарниками та луками, часто з різноманітним рельєфом. Легкий перетин «зеленого кордону» пов'язують із явищем контрабанди товарів і людей.

² У польських офіційних документах для позначення державних утворень, створених більшовиками, найчастіше послуговуються термінами «Радянська Росія». Значно рідше користуються поняттям «Радянська Україна». У діловому листуванні досить часто використовують терміни «Большевія» та «Совдепія» – М.В.

підтверджувалася особистими документами з фото. Перепустки давали право на одноразовий перетин кордону лише в денну пору доби. Державна поліція пильнувала, аби в дорозі з прикордонного пункту до ярмарку і так само на зворотньому шляху прибулі з Радянської України купці нікуди не ділися або подалися кудись інакше або не залишилися на території ярмарку в нічну пору. Для цього на прикордонному пункті було встановлено суворий облік осіб, які прибули в Польщу для купівлі товарів, а потім залишили територію держави. Перевіряли не лише сам факт залишення радянським купцем Польщі, а й чи це робить та сама особа. У випадку, якщо виявлялося, що хтось не повернувся, поліція організовувала розшук таких осіб [1, арк. 32-33зв.].

Незважаючи на те, що відтинок польсько-радянського кордону у Волинському воєводстві мав протяжність 293 км і був поділений на 3 підвідтинки: рівненський (91 км), острозький (111 км) і кременецький (91 км) [15, с. 222], таких ярмаркових площ було облаштовано лише 1 в межах Острога. Така ситуація, звісно, змушувала торговців вдаватися до нелегального перетину кордону.

У квітні 1922 р. представники торговельних фірм, які працювали в прикордонних місцевостях, зверталися з поданням до Начальника 1-го району в м. Корці. Він був представником адміністративної влади в цій частині Рівненського повіту. Зокрема, вони вказували на те, що в торгівлі з Радянською Росією спостерігається застій, який спричинений арештами купців, з якими вони співпрацювали і які привозили до Польщі золото, срібло, діаманти. Контроль за кордоном посилювався після того, як радянським прикордонникам вдалося перехопити транспорт із золотом, сріблом та щетиною в Кобильні під час переправлення цих товарів до Польщі.

Власне основний потік радянських купців проходив через пункт перетину кордону, який розташовувався в Корці на шосе Рівне-Звягель. У зв'язку із цим більшовики надіслали сюди чекістів та шпигунів, які слідкували за купцями. Крім того більшовики на кордоні вимагали з них хабарі, які становили 60% вартості вивезеного товару. Зрозуміло, що торговці потрапили в невідгідні умови і представники фірм запропонували 2 способи вирішення проблеми, що на їх думку дозволило б суттєво поліпшити ситуацію з торгівлею на кордоні. Перш за все потрібно пропонувалося дозволити купцеві заїхати через один пункт перетину, а виїхати через інший, тим самим позбавляючи більшовицьких працівників на кордоні можливостей брати з купців хабарі. Купцеві, який йшов з радянського боку не складало труднощів перейти через постійний пункт переходу в Корці, адже тут перманентно чергували представники фірм з готовою перепусткою. Основні труднощі для нього починалися на етапі повернення. Купець з товаром волів би вийти з Корця в іншому місці, на тій ділянці кордону, яка найслабше охороняється, що давало йому можливість і не сплачувати надмірно високих хабарів, і не боятися втратити товар через конфіскацію. Інша пропозиція полягала в тому, щоб створити можливість, аби радянський купець міг зголоситися на будь-який польський військовий постерунок в будь-яку пору доби і там був затриманий до часу поки по нього не приїдуть з перепусткою. Це дозволило б зменшити ризики для золота, яке купець з собою переносив для купівлі товарів в Польщі. На військовому постерунку він декларував, що є купцем, везе золото і їде до тієї чи іншої фірми по товар, а після як приїде представник фірми з перепусткою для нього його могли відпустити. Зважаючи на значні масштаби торгівлі, представники фірм просили Начальника 1-го району ввести в штат своєї канцелярії 2-х працівників спеціально для потреб торгівлі. Один для виїздів на кордон, а інший займався б виробленням перепусток для радянських купців в канцелярії. Фірми погоджувалися сплачувати необхідні кошти для утримання таких працівників³. Без прийняття цих змін, резюмували представники торговельних фірм, «працювати далі не можемо, існуючі приписи на пунктах пропуску при теперішньому їх застосуванні знищують нашу торгівлю і тутешнє дрібне купецтво» [1, арк. 157].

Як випливає з листа-звернення, представники торговельних фірм не були поінформовані про те, що у січні 1922 р. Волинське воєводське управління надіслало циркуляр про відкриття пунктів переходу державного кордону з Радянською Росією для потреб торгівлі, складений на підставі циркуляра МВС № 1, який стосувався питання торгівлі з Радянськими Україною і Білоруссю. У документі зокрема йшлося про те, що Рівненське повітове староство має негайно приступити до організації рухомих пунктів для надання можливості торговельним фірмам вести торгівлю з Радянською

³ На роботу в канцелярію Начальника І-го району в Корці взяли 2-х працівників за умовами контракту, заробітну плату яким оплачували торговельні фірми через касу повітового староства за тарифом VIII і IX категорій. На цій посаді вони працювали до 16 березня 1923 р., коли їх було звільнено, натомість призначено штатних працівників. Тоді ж було припинено фінансування фірмами роботи контрактних працівників канцелярії.

Росією. Зважаючи на малочисельний склад постійних пунктів пропуску на кордоні варто утворити спеціально організовані рухомі прикордонні пункти перетину кордону, які після узгодження з відповідними командуваннями Митних батальйонів, мають віддати наказ про тимчасове відкриття кордону. Персонал рухомого пункту перетину мав складатися з 1 адміністративного службовця (особа спеціально уповноважена старостою в Рівненському і Кременецькому повітах – начальник прикордонного району), 1 працівник митниці, як представник міністерства скарбу, 1 представник від управління державної поліції (старший сержант), 1 постерунковий, 1 представник від жандармерії та 1 представник від митного батальйону [4, арк. 33].

Керівником комісії рухомого пункту перетину призначався начальник району, який видавав перепустки для радянських купців зразка № 3. Для уникнення зловживань при видачі перепусток, ті повинні були видаватися в присутності усіх членів комісії рухомого пункту перетину. Для ідентифікації особи, радянський купець, який отримував перепустку був зобов'язаний поставити відбиток великого пальця лівої руки на одному боці перепустки, а під час повернення віддаючи перепустку ставив відбиток на іншому боці перепустки. Така процедура дозволяла контролювати ідентичність особи, яка отримала і повернула перепустки, тим самим унеможливаючи перетин кордону іншими особами. Староство суворо контролювала кількість виданих бланків перепусток керівнику рухомого пункту перетину. За отриману перепустку радянський купець був змушений сплатити в скарбницю повіту відповідну суму [4, арк. 33 зв.].

У зв'язку з організацією рухомих пунктів перетину державного кордону Начальник І-го району в Корці – Олександр Луцкевич підготував відповідні листи до всіх служб, які мали бути представлені в комісії аби ті делегували своїх представників. Так, від повітового управління державної поліції в Корці до рухомого пункту в Сторожеві делегували старшого сержанта Юзефа Масловського і постерункового Броніслава Глізге [4, арк. 35]. Від Корецької митниці, до часу призначення Департаментом мит спеціального службовця для цих потреб, керівник митниці особисто брав участь в усіх митних процедурах в рухомих пунктах перетину кордону в околицях Корця [4, арк. 36]. Від 36 митного батальйону, до складу персоналу рухомого пункту перетину в Сторожеві делегували командира 3-ї роти пор. Піваковського [4, арк. 37], а до пункту перетину в Мишаківцях командир 5-ї роти пор. Дубец [4, арк. 38]. До рухомого пункту перетину в Мишаківцях Рівненський повітовий староста уповноважив до виконання обов'язків пов'язаних з його функціонуванням Начальника І-го району О. Луцкевича [4, арк. 39].

Такий крок офіційних польських властей був пов'язаний з бажанням активізувати торгівлю з Радянською Україною, враховуючи величезний попит на промислові товари, який там існував. Волинський воєвода у своєму листі від 1 квітня 1922 р. до Рівненського повітового старости з цього приводу зазначав: «... варто враховувати інтереси торгівлі, а перед усім сприяти експорту монопольних товарів, пам'ятаючи, що цей експорт перебуває під пильним контролем держави і тому перешкоджання йому призводить до збитків фірмам і державній скарбниці» [4, арк. 40].

Рівненський повітовий староста в своєму листі від 20 лютого 1922 р. рекомендував відкривати кордон для ввозу і вивозу товарів кожного разу в тих пунктах, на які вказували купці, але з дотриманням усіх відповідних приписів [4, арк. 41]. Як правило, рухомі пункти відкривалися в таких прикордонних селах як Сторожів, Богданівка, Мишаківка, де були облаштовані склади товарів торговельних фірм для потреб радянських купців.

Цілком зрозуміло, що організувати функціонування рухомих пунктів перетину кордону, куди входило аж 6 представників від різних служб було доволі складно, тим більше, що потрібно було ще дістатися до тієї ділянки кордону, на якій мав відбутися перетин. Тому Міністерство військових справ підготувало розпорядження, про що Начальника І-го району повідомила міністерська комісія під час перебування в Корці 23 жовтня 1922 р. Згідно з цим документом комісія рухомих пунктів для торгівлі з Радянською Росією зменшувалася до 2 осіб (начальник району і представник митниці). Додатковою умовою відкриття кордону для проведення торговельної транзакції через рухомий пункт мала бути відстань від постійного пункту перетину до 25 верст⁴ [5, арк. 17-17зв.]. Попередньо з комісії розпорядженням Волинського воєводського управління від 10 жовтня 1922 р. було виключено жандармерію [5, арк. 17-17зв.].

У червні 1923 р. Дирекція мит у Варшаві доручила створити в Майкові та Сівках еспозитури (представництва) митного управління в Здолбунові. Для цих цілей дирекція асигнувала 400 тис.

⁴ 1 верста – 26,67 км.

польських марок. Необхідний для функціонування митних представництв персонал належав виокремити з апарату митного управління в Здолбунові. Міністерство фінансів зверталося до Міністерства внутрішніх справ з проханням посприяти керівнику митного управління в Здолбунові в справі розміщення митних експозитур у Сівках та Майкові [6, арк. 67]. Щоправда, прохання про допомогу керівник митного управління в Здолбунові надіслав в перших числах червня, а Начальник району в Корці отримав його в середині липня 1923 р. Мабуть, саме з цієї причини пункт перетину в Сівках почав функціонувати лише з 31 серпня 1923 р. [6, арк. 111]

Проблема забезпечення кордону перед нелегальним вивозом за кордон продовольчих товарів перебувала під пильним контролем різних гілок влади. Так, 17 березня 1923 р. було прийнято ухвалу Сейму про створення спеціальної комісії у складі 9 послів [6, арк. 77]. Зокрема туди увійшли: Хондзиньські Кароль від Народно-національного союзу (Związek Ludowo-Narodowy), Фростіг Мойсей від Блоку національних меншин (Blok Mniejszości Narodowych), Беднарчик Юзеф від Польської Народної Партії «Пяст» (Polskie Stronnictwo Ludowe «Piast»), Барановські Вінцентій від Польської Народної партії «Визволення» (Polskie Stronnictwo Ludowe «Wyzwolenie»), Мрозовські Адам від Християнського національного клубу (Klub Chrześcijańsko-Narodowy), Конопчиньські Владислав від Християнського союзу національної єдності (Chrześcijański Związek Jedności Narodowej), Міхалєк Валентин від Національної робітничої партії (Narodowa Partia Robotnicza) та посол від Волині Чучмай Максим, який був представником Українського клубу [16]. Складно сказати, які були результати візиту цієї комісії, але Волинське воєводське управління 24 липня 1923 р. надіслало лист до всіх старост воєводства про те, що комісія має право заслухати представників відповідних адміністративних органів влади, представників фінансового сектору, залізничного транспорту, військових та приватних осіб. У зв'язку з цим, Міністерство внутрішніх справ видало рескрипт для повітових старост, аби ті надавали комісії усю необхідну для її роботи інформацію і співпрацювали з нею з усіх питань [6, арк. 77].

Запровадження рухомих пунктів перетину кордону призвело до активізації торгівлі, особливо в нічний час доби, що покликане до появи наказу Начальника І-го району в Корці про заборону вивозити товари з території Польщі до Радянської України після заходу сонця. Цей документ викликав негативну реакцію з боку керівника Корецької митниці, який звернувся листом до Начальника району за поясненням. Зокрема, він наголошував, що відправка товарів за кордон це виключна компетенція митних органів, які постійно зазнають тиску від свого керівництва аби ті працювали не лише вдень, а й вночі, залагоджуючи митні формальності і випускали товар до Радянської України. Тому він вимагав від Начальника І-го району не лише негайно скасувати це розпорядження, а й пояснити на яких підставах він його видав [6, арк. 132]. Начальник І-го району проігнорував звернення й не надав відповіді, що викликало повторний лист від керівника митниці через 2 дні, який знову був проігнорований [6, арк. 131].

Коли командир ІV роти державної поліції в Корці поставив Начальника І-го району в м. Корець перед фактом, що 26 вересня 1923 р. прикордонний пункт перетину буде працювати після заходу сонця і польські купці матимуть змогу провести свої транзакції з більшовицькими купцями [6, арк. 236], то у відповідь на це, Начальник І-го району вимагав пояснень на підставі чийого розпорядження чи якої інструкції той видав такий наказ [6, арк. 238].

Ще одним заходом, який, певною мірою, регулював торгівлю через рухомі пункти, став рескрипт Волинського воєводського управління від 13 червня 1923 р. за № 1157, згідно з яким уся територія польсько-радянського кордону ділилася на відкриті і закриті ділянки для торгівлі. Тепер торговельну транзакцію можна було проводити лише на дозволеному відрізку кордону. При цьому поділі чергувалася ділянка замкнута, ділянка відкрита. Так, в межах Рівненського повіту, ділянка кордону між прикордонними стовпами № 38 і № 36 (від кордону з Поліським воєводством до с. Сівки) ділянка була замкнута. А наступний відрізок між прикордонними стовпами № 36 і № 26 (від с. Сівки до с. Нова Гута) ділянка була відкрита для торговельних операцій [6, арк. 88]. Таким чином, з 10 відтинків в межах Рівненського повіту 5 були відчиненими, а 5 зачиненими для торгівлі. У зв'язку із запровадженням поділом Міністерство фінансів видало розпорядження про створення нових митних експозитур в Сівках, Майкові. Зважаючи на це, Волинське воєводське управління рекомендувало Рівненському повітовому старості в зазначених місцевостях відкрити ще й пункти перетину кордону і постерунки державної поліції [6, арк. 111].

Очевидним фактом було і процвітання корупції та зловживання службовим становищем серед працівників органів, задіяних у захисті кордону. Так, наприклад постерункові 4-ї прикордонної роти державної поліції в Острозі скаржилися на Густава Чечуковича, підкомісара цієї роти, який, на їхню думку, зловживав своїми посадовими обов'язками. Зокрема його підлеглі закидали йому те, що він постійно звільняє з арешту затриманих за нелегальний перетин кордону з Росії до Польщі. Більше того радянські купці насміхалися з постерункових і казали, що ті не хотіли заробити, то заробив хтось інший, а їм нічого не було і не буде [3, арк. 121]. Маючи досвід служби в митному батальйоні, він добре знав митні та адміністративні приписи, про те, що осіб, які нелегально перетнули кордон з товаром не можна було випускати на власний розсуд, а лише після відповідного рішення митниці та повітового староства. Під час проведення слідства, стосовно його протиправних дій, на запитання інспектора, який провадив слідство, для чого він це робив, той відповів, що постійно так робив коли був у митному батальйоні, оскільки вважав, що це є ніяким не злочином [3, арк. 126зв.-127].

Поряд із активізацією легальної прикордонної торгівлі, в надкордонній смузі⁵ розквітла контрабанда, яку протягом усього часу існування східного кордону намагалася побороти польська влада. Згідно з таємним розпорядженням Волинського воєводського управління від 6 серпня 1923 р. рекомендувалося перенести представництва торговельних фірм на 2 км від кордону вглиб території держави. Причиною появи такої вимоги стали підтверджені факти про те, що працівники торговельних фірм займаються контрабандою і «перебувають на службі в Радянській Росії» [6, арк. 135]. З появою цього розпорядження місцева адміністративна влада почала більш вимогливо ставитися до видачі дозволів на відкриття філій фірм в населених пунктах поблизу кордону. Так, Рівненське повітове староство 3 вересня 1923 р. відмовило фірмі «Войцік і Спілка» у видачі дозволу на відкриття філії в селах Сторожів і Корецькі Хутори, мотивуючи це тим, що представництва філій будуть розташовуватися в надкордонній смузі, а це заборонено [6, арк. 156].

Радянська сторона використовувала прикордонну торгівлю як засіб ведення розвідки на польському боці. Тому польська контррозвідка намагалася активно протидіяти цьому особливо до 1924 року, коли державний кордон був найменш захищений. Так, наприклад, на початку березня 1924 р. Рівненський повітовий староста доручав прикордонним постерункам державної поліції організувати нагляд над фірмами, які здійснюють торгівлю з «Совдепією». Окрім нагляду за окремими працівниками таких фірм ставили завдання встановити чи товарообіг і прибутки їх правдиві чи можливо далекі від реальних цифр, і чи, бува, фірми не є підозрілими [7, арк. 14]. У випадку виявлення таких фактів, відповідні фірми мали позбавлятися права торгувати в прикордонних населених пунктах [7, арк. 14]. У серпні 1924 р. до Рівненського повітового старости надійшло розпорядження під грифом цілком таємно і стосувалося ліквідації рухомих пунктів перетину кордону. Відповідно до рішення від 13 серпня 1924 р. МВС зобов'язало Раді міністрів закрити «зелений кордон» і одночасно ліквідувати рухомі пункти перетину на східному кордоні Польської держави, через негативний вплив існуючого способу перетину кордону на стан безпеки в прикордонних воєводствах. Для торгівлі та перетину кордону на теренах Волинського воєводства було визначено 8 постійних пунктів прикордонного контролю, через які дозволялося вести торгівлю та перетинати польсько-радянський кордон. У межах Рівненського повіту – Здолбунів, Сівки, Корець, Майків; в Острозькому – Остріг; в Кременецькому – Шумськ, Ланівці, Білозорка. В зв'язку з цими змінами старости відповідних повітів мали видати розпорядження стосовно повного закриття кордону і унеможливлення будь-якого перетину кордону поза згаданими постійними контрольними пунктами. Про рішення закрити «зелений кордон» староство мало поінформувати місцеве населення шляхом публікації спеціальних оголошень [4, арк. 65]. Вже 20 серпня 1924 з'явилося розпорядження Рівненського повітового старости для всіх торговельних фірм про призупинення прикордонної торгівлі на рухомих пунктах Рівненського повіту, а усі перепустки видані для торговельних фірм на рухомих пунктах анульовувалися і мали бути повернуті до Рівненського повітового староства [4, арк. 66].

Отже, після підписання прелімінарного мирного договору в жовтні 1920 р. склалися сприятливі умови для налагодження торгівлі між Польщею та Радянською Росією. Обидві країни були зацікавлені в цьому, адже потребували товарів першої необхідності. Прикордонна торгівля на початках набула стихійного характеру, в зв'язку з відсутністю торговельної угоди між державами, яка б регулювала відносини в цій царині. Особливо гостроти проблема набула в межах «волинської

⁵ Надкордонна смуга – ділянка шириною 2 км до державного кордону.

ділянки» польсько-радянського кордону, оскільки тут існували ідеальні природні умови для ведення нелегальної торгівлі. Виходячи з існуючих реалій польські урядові кола та органи виконавчої влади на місцях намагалися взяти її під контроль і скерувати в необхідне русло.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.). Ф. 30 (Рівненське повітове староство). Оп. 18. Спр. 104. 272 арк.
2. Держархів Рівненської обл. Ф. 30. Оп. 19. Спр. 121. 12 арк.
3. Держархів Рівненської обл. Ф. 32 (Рівненський окружний суд). Оп. 1. Спр. 1254. 164 арк.
4. Держархів Рівненської обл. Ф. 204 (Начальник І-го району Рівненського повітового староства в м. Корці). Оп. 1. Спр. 13. 86 арк.
5. Держархів Рівненської обл. Ф. 204. Оп. 1. Спр. 35. 94 арк.
6. Держархів Рівненської обл. Ф. 204. Оп. 1. Спр. 41. 280 арк.
7. Держархів Рівненської обл. Ф. 317 (5-та прикордонна рота в с. Богданівка Рівненського повіту). Оп. 1. Спр. 24. 32 арк.
8. Ковальчук Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель. Київ, 1988. 249 с.
9. Кузьмич В. Нелегальний товарооборот на белорусском участке советско-польской границы в 1927-1939 гг. *Вестник Брестского университета. Серия гуманитарных и социальных наук*. Брест, 2007. № 4. С. 17-26.
10. Литвинюк В. Розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі у Волинському воєводстві (1921-1939 рр.). *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 1998. №1: Історія. С. 54-56.
11. Марчук В. Діяльність торговельних фірм Волинського воєводства на польсько-радянському кордоні в 1920-их роках. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2023. Вип. 13. С. 133-148.
12. Czuchryta A. Gospodarka województwa Wołyńskiego 1921-1939. Lublin, 2016. 268 s.
13. Domniczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939. Warszawa, 1992. 287 s.
14. Łopatniuk S. Polsko-radzieckie stosunki gospodarcze 1921-1939. Warszawa, 1987. 400 s.
15. «Przemysł i Handel». 1921. Nr. 20-21. S. 328.
16. Razyhraev O. Udział Policji Państwowej województwa wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921-1924. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2010. № 1. S. 211-231.
17. Rzepecki K. Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe. Poznań, 1923. 552 s.

References:

1. Kovalchak H. Ekonomichnyi rozvytok zakhidnoukrainskykh zemel. Kyiv, 1988. 249 s.
2. Kuz'mich V. Nelegal'nyj tovarooborot na belorusskom uchastke sovetsko-pol'skoj granicy v 1927-1939 gg. *Vesnik Brjesskago universitjeta. Seryja gumanitarnykh i gramadskih navuk*. Brest, 2007. № 4. S. 17-26.
3. Lytvyniuk V. Rozvytok zovnishnoi ta vnutrishnoi torhivli u Volynskomu voievodstvi (1921-1939 rr.). *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. Lutsk, 1998. №1: Istoriia. S. 54-56.
4. Marchuk V. Diialnist torhovelnykh firm Volynskoho voievodstva na polsko-radianskomu kordoni v 1920-ykh rokakh. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*. Zhytomyr, 2023. Vyp. 13. S. 133-148.